

Társadalmi szükségletek és megoldások, innovációk Átányon

Social needs and innovations in the village of Átány

Bálint Csaba

*kutató – AKI Agrárközgazdasági Intézet,
adjunktus – Budapesti Corvinus Egyetem, Fenntartható Fejlődés Intézet /
researcher – Institute of Agricultural Economics, assistant professor – Corvinus University of Budapest*

Absztrakt

A társadalmi innováció, amely a szociális és környezeti kihívások kezelésére szolgáló új ötletek, koncepciók és stratégiák kifejlesztését és megvalósítását jelenti, különösen hangsúlyos jelentőséggel bír a perifériára szorult vidéki területek helyzetének javításában. A felgyorsult urbanizáció és technológiai fejlődés, illetve globális krízisek sodrában gyakran mellőzötté váló térségek egyedi kihívásokkal szembesülnek, és problémáik halmozott oksági viszonyokon keresztül tartós leszakadásukat okozhatják. Az elsősorban lokális tudást, erőforrásokat és kapacitásokat hasznosító megoldások révén a társadalmi innováció segíthet áthidalni a meglévő hátrányokat, és erősítheti a helyi közösségeket azáltal, hogy az együttműködést és a gondolkodás megváltozását ösztönzi. Átány, a hanyatló agrártérség jegyeit hordozó Dél-hevesi periféria részeként számos válságjelenséggel szembesül, amelyek igénylik az újszerű megoldásokat, ha már a hagyományos rendszerek és intézkedések nem bizonyulnak hatékonyak a problémák kezelésében. A tanulmány azt vizsgálja, melyek a legfőbb társadalmi kihívások, szükségletek, illetve adottságok, lehetőségek a faluban, hogyan jelennek meg és idéznek elő változást a korábbiaktól eltérő innovatív megközelítések és gyakorlatok az egyes intézmények, szervezetek és projektek működésében.

Abstract

Social innovation, which means developing and implementing new ideas, concepts and strategies to address social and environmental challenges, is particularly important for improving the situation of peripheral rural areas. Often bypassed in the wake of accelerated urbanisation and technological development, as well as global crises, these areas face unique challenges and their problems can lead to their permanent marginalisation through cumulative causality. Through solutions that harness primarily local knowledge, resources and capacities, social innovation can help overcome existing disadvantages and strengthen local communities by encouraging cooperation and a change of mindset. As part of the southern periphery of Heves county, which bears the hallmarks of a declining agricultural region, the village of Átány faces a number of crisis phenomena that require innovative solutions when conventional systems and measures have proved ineffective in addressing the problems. The study explores the main social challenges, needs and opportunities in the village, and how innovative approaches and practices, different from the previous ones, are emerging and triggering change in the operation of institutions, organisations and projects.

Bevezetés

A társadalmi innovációk kérdéskörét napjainkban egyre intenzívebbé váló politikai érdeklődés és tudományos diskurzus kíséri. A fogalom meghatározását illetően nincs konszenzus, multidimenzionális jelenségét más és más szempontok alapján írják körül az egyes definíciók (Mulgan et al., 2007, Westley, 2010, Phills et al., 2008, Moulaert et al., 2009, OECD, 2000, Murray et al., 2010, The Young Foundation, 2012 alapján Balamatsias, 2018).

Az Európai Bizottság (2013) szintézise szerint a társadalmi innováció új ötletek (termékek, szolgáltatások és modellek) létrehozását és megvalósítását jelenti a társadalmi igények kielégítése és új társadalmi kapcsolatok vagy együttműködések létrehozása érdekében, az emberi életminőség javítása céljából. A társadalmi innovációk mind céljaikat, mind eszközeiket tekintve társadalmi jellegűek, és nem csak a közösség számára hasznosak, de az egyének cselekvési képességét is növelik (EC, 2013, Nagyné Molnár 2013). Olyan összetett, sokrétű, számos embert érintő, és természetüknél fogva szinte megoldhatatlannak tűnő társadalmi, gazdasági és környezeti problémákra válaszként születnek meg, mint a modern jóléti állam és a hagyományos piaci kapitalizmus kudarcai, az erőforrások szűkössége, az éghajlatváltozás, a népesség elöregedése, a globalizáció, a tömeges urbanizáció, a szegénység stb. A társadalmi innovációk újszerű, a korábbiaknál jobban működő megoldásokat nyújtanak és lehetővé teszik az eszközök és erőforrások hatékonyabb felhasználását (Caulier-Grice et al., 2012).

A társadalmi innováció értelmezhető az innováció létrejöttének társadalmi folyamatként, azaz, mint alulról szerveződő, civil szervezetek bevonásával megvalósuló újítás; másrészt, mint a társadalmi értékeknek (felelősségvállalásnak) megfelelő válaszreakció a közösségi szükségletekre; továbbá, mint a társadalom megújítását, átalakítását eredményező folyamat (EC, 2013 alapján Nemes és Varga, 2015, Veresné és Balaton, 2021). A három megközelítést ötvözve Nemes (2018, p. 71) társadalmi innovációnak tekint „minden olyan új, az eddigi gyakorlattól eltérő szemléletet, megközelítést, paradigmát, illetve az ezekhez kapcsolódó terméket, eljárási folyamatot, gyakorlatot, hálózatot, melyek a társadalomban felmerülő problémák és szükségletek megoldását célozzák, miközben új értékek, attitűdök, új társadalmi kapcsolatok, új struktúrák jönnek létre.”

A társadalmi innovációkat helytől és időtől függően más és más problémák és igények hívhatják életre, az egyének és a közösségek fiziológiai, biztonsági, kapcsolati, önbecsülési és önvalósítási szükséglet-hierarchiája alapján (Kocziszky et al., 2015). A társadalmi és a műszaki/gazdasági innovációk kéz a kézben járnak a társadalmi változások előmozdításában (Howaldt et al., 2018) – ugyanezen megfontolásból a műszaki/gazdasági innovációkéhoz hasonló tipizálásra vállalkoztak Kocziszky és szerzőtársai (2017) a társadalmi innovációk kapcsán. A társadalmi innováció célja lehet az életminőség-javítás, a foglalkoztatási szint növelése, a közbiztonság fejlesztése, a környezeti feltételek javítása, az önbecsülés fokozása. Típusa termék, technológia, szolgáltatás, szervezet vagy intézményrendszer innováció lehet, időbelisége alapján kisléptékű, közepes vagy radikális innovációról eshet szó, beszélhetünk globális, makro, mezo vagy mikroszintű innovációról, az innovátor pedig lehet a helyi vagy állami kormányzat, K+F+I helyek, az üzleti szektor és a társadalmi vállalkozások, a civil szervezetek, a háztartások. Finanszírozásukat tekintve hazánkban leginkább EU-s forrásokból, állami támogatásokból vagy saját erőből valósulhatnak meg a társadalmi innovációk (Kocziszky et al., 2017).

A társadalmi innováció folyamata magában foglalja az új, illetve nem kielégített, vagy nem megfelelően kielégített társadalmi szükségletek azonosítását, új megoldások kidolgozását e társa-

dalmi igények kielégítésére, az új megoldások hatékonyságának értékelését a társadalmi szükségletek kielégítésében, valamint a hatékonyak bizonyuló társadalmi innovációk elterjesztését (EC, 2013).

Az egyéni felelősségvállalást hangsúlyozó angolszász és a szociális transzferekre épülő kontinentális társadalmi rendszerekhez képest Kelet-Közép-Európában az életszínvonal nagyobb egyenlőtlenségei, az informális kapcsolatok fontossága, a kiterjedtebb szürkegazdaság és az állami rendszerek iránti alacsonyabb fokú bizalom jellemző, a térség társadalmi innovációs kultúrája pedig az angolszász rendszer kollaboratív és piacosodott, illetve a kontinentális rendszer közpolitika-vezérelt jellegével szemben gyengén intézményesült, és nélkülözvén a jelentősebb kormányzati és magánjótékonyági szervezetektől érkező finanszírozást, a társadalmi innovációs erőfeszítéseket többnyire helyi szervezetek és elkötelezett magánszemélyek alulról induló kezdeményezései jellemzik, kivételes esetekben nemzetközi NGO-k, jótékonyági szervezetek vagy adományozók anyagi támogatásával (OECD, 2016).

Jelentős társadalmi innovációs potenciál rejlik a periférikus helyzetű vagy afelé sodródó vidéki területek leszakadásának megállításában. A vidék marginalizálódása összefügg a földrajzi elszigeteltséggel, a primer szektor dominanciájával, az infrastruktúra és a közszolgáltatások elégtelen színvonalával, a gazdasági és demográfiai átalakulással, a népességfogyással, a növekvő munkanélküliséggel, a gazdaságilag aktív csoportok elvándorlásával, az elöregedéssel – e jellemzők és folyamatok nem egyenként, hanem együttesen, egymással kölcsönhatásban vezetnek a rurális elmaradottsághoz (Copus et al., 2011; Bock, 2016). Hasonlóan írja le a területi elmaradottság ördögi körét G. Fekete Éva, észak-magyarországi tapasztalatok alapján: a demográfiai egyensúly megbomlása, az elszigeteltség, a gyenge térségi jövedelemtermelő képesség, a szükségletek kielégítésének akadályai, a környezeti erőforrások alul- vagy túlhasznosítása és mindezekből fakadóan az alacsony foglalkoztatottság egymást erősítő tényezők, melyeknek kezelésében érték- és szemléletváltásra, integrált megközelítésre, innovációra, a szociális gazdaság megerősítésére van szükség (G. Fekete, 2006).

A vidékfejlesztés paradigmaváltásának szükségességét G. Fekete (2015) a vidékiség lényegét meghatározó négy alaptulajdonság (alacsony koncentrálttság, természetközelség, lassabb kulturális változások, centrumoktól való távolság) és a fenntartható fejlődés erős összekapcsoltságával indokolta. Alternatív (kisléptékű) szolgáltatási módok bevezetésével elérhetővé tehetők az oktatási, művelődési, egészségügyi, szociális, kommunális szolgáltatások. A területi és társadalmi integráció és befogadás erősíthető együttműködések és integrációk szervezésével, hálózatok építésével, a közlekedés javításával. A környezet megóvásával biztosítható az egészséges lakókörnyezet a jövő generációinak. A helyi természeti és kulturális erőforrások hasznosításával garantálható a megélhetés, erősíthető az önrendelkezés. A tudástársadalomhoz kapcsolódás, az újdonságok befogadása segíthető képzésekkel, a kulturális örökség és hagyomány megőrzése hozzájárul az identitás megtartásához. A jó kormányzás gyakorlatai bátoríthatják a közösséget a közvetlen részvételre. Mindezeket túl pedig erősíteni kell a város-vidék kapcsolatokat. Ezek a célok és feladatok adják a vidéki térségek társadalmi innovációs potenciálját.

Anyag és módszer

Kutatásom célja a néprajzi örökségről nemzetközi szinten ismert, de a Dél-hevesi periféria településeként hátrányos helyzetű Átány község innovatív társadalmi kezdeményezéseinek, közösségi megoldásainak vizsgálata. A terepkutatás jellegéhez igazodva nem lehetett cél az innovatív-ként azonosított intézmények, szervezetek és projektek mélységi feltárása, szisztematikusan nyomonkövetése, vagy értékelése, inkább egy pillanatkép készítése, benyomás szerzése történt

a fennálló problémákról, szükségletekről, és az azokra adott helyi válaszokról. A vizsgálódást orientáló kutatási kérdések a következők voltak:

- Milyen problémák, kihívások, közösségi szükségletek, igények jelennek meg a településen?
- Kik (mely személyek, szervezetek, intézmények) azonosíthatók konkrét, illetve potenciális innovátorokként a településen?
- Milyen (nem csak anyagi) erőforrásokra támaszkod(hat)nak az újító elképzelések?
- Milyen innovatív megoldások azonosíthatók a helyi kezdeményezésekben, projektekben, intézményi, közösségi működésekben? Miben hoztak vagy hoznak várhatóan változást a korábbi állapothoz képest?
- Mi jellemzi ezeket a társadalmi innovációk egyes sikertényezői (hálózatosodás, fenntarthatóság, tovagyűrűző hatás stb.) tekintetében?
- Milyen új együttműködések jöttek létre az innovációk mentén? Miben nyilvánul meg a közös társadalmi tanulás? Hogyan érhető tetten a helyi társadalom attitűdjeinek megváltozása?

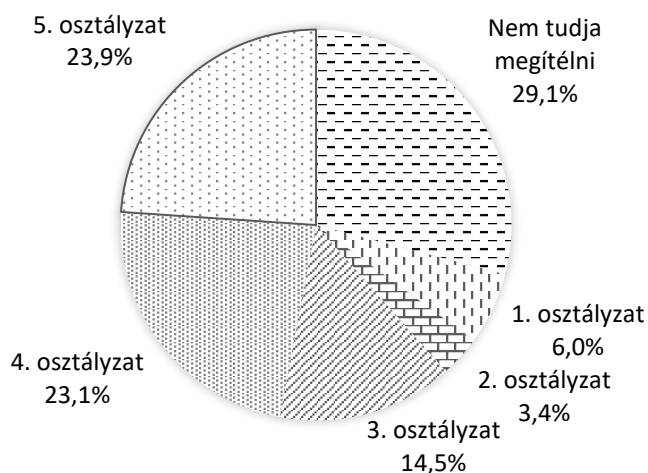
Az információgyűjtés szekunder módszere a szakirodalmi feldolgozás, dokumentum-elemzés, és statisztikai adatok másodelemzése, primer metódusa pedig a háztartások körében készített kérdőíves felmérés (n=117), illetve a (lehetséges) innovátorként azonosított helyi szereplőkkel készített félig strukturált interjú volt. (A terepi kutatás módszertanáról részletesebben ld. Molnár, 2022a.) A kérdőívek kvantitatív adatait leíró statisztikai elemzések segítségével dolgoztam fel.

Az alábbiakban öt innovatív megközelítéssel jellemezhető intézmény, projekt bemutatására vállalkozom.

Értékteremtés, önfenntartás, hagyományőrzés: Élő Paraszti Porta

Átány egyik legfontosabb társadalmi innovátora maga az önkormányzat. Az önkormányzat kezdeményezésére 2013-ban a Nemzetstratégiai Kutatóintézet munkatársa, Bali János néprajzkutató közreműködésével, Fél Edit és Hofer Tamás öröksége nyomán létrejött porta a hagyományos ólaskertes struktúrát hordozza, istállóval, baromfi- és disznóóllal, magyar állatfajtákkal, autentikus, az 1960-70-es évek stílusában berendezett hatöles parasztházzal. A parasztporta funkciója többszörös: az egyik célja a hagyományápolás, a 18-20. század közötti alföldi kétbeltelkes paraszti kultúra bemutatása. Másik fő küldetése az önfenntartás, amelynek két pillére van – az egyszerű termelési módok elsajátításának lehetősége az alacsony jövedelmű emberek, családok számára, illetve a közösségi alapon szervezett értékteremtő munka, amely a géppark létrehozásával és a belterületi telkek hasznosításával rendszerbe állítva jövedelmet és munkalehetőséget teremt helyben. A paraszti hagyomány megőrzésében az Élő Paraszti Porta szervesen összekapcsolódik az 1857-ben épült, szintén kétbeltelkes szerkezetet őrző Kakas-házzal (Gönczi, 2014; Karacs, 2014).

Az önkormányzat saját mezőgazdasági tevékenységében (növénytermesztésben és állattartásban) az állandó alkalmazottak mellett a startmunka programban résztvevőket is alkalmaz. Nagy szerepe volt és van a járási mezőgazdasági mintaprogramnak az Élő Paraszti Porta létrehozásában és működtetésében. Az önkormányzati gazdálkodás kísérleti modelljéről Ritter- Erdélyi (2023) tanulmányában részletesen is olvashatunk. A megkezdett önkormányzati gazdálkodás mára jelentősen átalakult, mint ahogyan a kitűzött célok is. A kérdőíves felmérésben részt vevők körében a kezdeményezés megítélése egy 1-5 skálán (ahol az 1-es a legrosszabb, az 5-ös a legjobb osztályzat) azt az eredményt hozta, hogy a megkérdezettek közel fele (47%) számára inkább pozitív (4, 5) megítélésű (1.ábra).

1. ábra. A Paraszti Porta kezdeményezés értékelésének megoszlása a válaszadó átányi háztartások körében (%)

Megjegyzés: 1-5 skálán, ahol 1 a legrosszabb, 5 a legjobb érték

Forrás: a 2022-es faluszemináriumi kutatás háztartásokra vonatkozó kérdőíves felmérése alapján saját szerkesztés, 2023

Folyamatos jelenlét a felzárkózás érdekében: Jelenlét Pont

Átányon 2020-ban¹ a Magyar Református Szeretetszolgálat Alapítvány (MRSZ), mint megvalósító szervezet kezdte meg a Belügyminisztérium „Felzárkózó települések” (FeTe) programjához tartozó Jelenlét Pont működtetését. Az MRSZ tájékoztatójából kiderül, hogy a FeTe program keretein belül szociális fejlesztési tevékenységei során kiemelt figyelmet fordít arra, hogy hozzájáruljon az emberi méltóság megőrzéséhez, az egyének és családok önértékelésének helyreállításához, valamint a kirekesztés és a hátrányos megkülönböztetés visszaszorításához. Ennek eszköze a Magyar Máltai Szeretetszolgálat által kidolgozott Jelenlét Program módszertana, melynek alapja az elszegényedett kistelepüléseken végzett állandó és intenzív szociális munka, a helyiek bevonásával feltárt diagnózisra és igényekre alapozott további programelemekkel és szolgáltatásokkal.

A Jelenlét Pont munkatársával, Ferenc Józseffel készített interjúból kiderül, hogy a Jelenlét Program szabta kereteken túlmenően számos innovatív gondolattal, megoldással igyekeznek hatékonyabbá tenni a felzárkóztató munkát. A Jelenlét Pont elhelyezésénél ügyeltek arra, hogy azon szegregátumi településrésze kerüljön a központ, amely térben jobban kiesik a Csillagpont és a Csillagház „hatóteréből”. Az egymást kiegészítő jelleg nem áll meg ennyiben: az önkormányzat és az MRSZ 2022. január 1. óta közösen üzemelteti a Csillagházat (ismertebb nevén tanodát), előbbi a fenntartási költségeket, utóbbi a bérjellegű kiadásokat finanszírozza. A Jelenlét Pont munkája a korábbi programoktól eltérően nem csak a szegregátumokra, de a teljes településre kiterjed, és nem hivatalosan megállapított rászorultság alapján, hanem lehetőség szerint mindenkinek próbálnak segíteni.

¹ 1186/2020. (IV. 28.) Korm. határozat a „Felzárkózó települések” és a gazdaságélénkítő program folytatása érdekében teendő további intézkedésekről

A Jelenlét Program részeként Átány részt vesz a 3 év alatti gyerekek társadalmi kirekesztődését meggátolni hivatott „Fókuszban a gyermek”² programban, valamint, az interjúkészítés időpontjában 25 család részvételével az öngondoskodást, munkaszocializációt, településkép-javítást elősegítő „Kiskert” (Kertek művelése, háztáji állattartás segítése) programban. Közhelyszerűnek tűnhet, de a valóságban is érvényhez jut a Jelenlét Pont által követett „hal helyett hálót” elv: nincs élelmiszerosztás, gyógyszerosztás is csak egészségügyi krízishelyzet esetén. Van viszont 0-3 éveseknek mozgásterápia, óvodás fejlesztőtorna, iskolakezdésre felkészítő pedagógia, zeneoktatás, és szükség esetén családmentés. Felnőtteknek pedig rendelkezésre áll jogi tanácsadás (pl. adósságrendezés, hitelfelvétel esetére), munkaerőpiaci mentorálás, CSOK ügyintézés, bútoradományok, ruhabörze szervezése. A 2021. november 1-től a közfoglalkoztatásból jelentős számban kikerülőknél megélhetési támogatással³ egybekötött kompetenciafejlesztő program szervezésével segítettek áthidalni az álláskeresés időszakát. Az idősek számára időstornát, készségfejlesztő foglalkozást, segítségnyújtást biztosítanak. Egy környezettudatosságot célzó pályázatban madáretetőket, itatókat, leseket helyeztek ki, amik azóta népszerűek a madárfotósok körében.

A szeretetszolgálat helyben jó kapcsolatot ápol az önkormányzattal, az óvodával, az iskolákkal, a védőnővel, a Gondozási Központtal, a jelzőrendszeren keresztül a családsegítő szolgálattal. A szervezet rendszeresen jelen van az önkormányzat, a roma önkormányzat, a gazdakör, a hagyományörzők rendezvényein, és biztosítja a Csillagház épületét a kömlői Jelenlét Pontot működtető Magyar Pütkösdí Egyház Országos Cigánymisszió dicsőítéseinek. A Jelenlét Pontok hálózatosodásának elemei a folyamatos kapcsolattartás, a közös rendezvények és képzések, valamint a 2019-ben „első körös” FeTe települések által nyújtott kezdeti segítség a második és harmadik körösöknek. Alapvetően érvényes a Jelenlét Pont munkájára, hogy csak annak tudnak segíteni, aki maga is akarja, és ha valaki nem együttműködő, nem „szankcionálásra” van szükség, hanem szemléletformálásra.

Szegregátumi felzárkóztatás: Csillagpont és Csillagház

Az átányi önkormányzat vezetésével 2018 és 2021 között az Európai Szociális Alap finanszírozásával futó EFOP-1.6.2-16-2017-00118, „Szegregált élethelyzetek felszámolása komplex programokkal - Javul a szegregátumban élők helyzete Átányban” című projekt szakmai megvalósításáért konzorciumi partnerként a Szociális Innováció Alapítvány (SZIA) felelt. A projekt célja a szegregált lakókörnyezetben, mélyszegénységben élő hátrányos helyzetű emberek társadalmi felzárkózásának és integrációjának segítése volt. A projekt akcióterülete a legnagyobb és legrosszabb helyzetű 3. számú szegregátum volt, ahol a jelenléten alapuló szociális munka egyik fő helyszíne a (ma már az alapítvány közreműködése nélkül működő) Csillagpont (helyben ismertebb néven: „mosoda”), amely egy, a szegregátum minden pontjáról jól megközelíthető bérelt ingatlanban található, és ahol a projekt időtartama alatt jogi, pszichológiai, mentálhigiénés, életvezetési, szenvedélybetegségekkel kapcsolatos, pályaválasztási, munkavállalási tanácsadás működött, és ma is mosási, fürdési lehetőséget biztosít a szegregátumban élőknek. Az Európai Regionális Fejlesztési Alapból forráshoz jutó EFOP-2.4.1-16-2017-00058, „Szegregált élethelyzetek felszámolása komplex programokkal - Lakhatási célú beruházások megvalósítása Átányban” projekt keretében amellet, hogy az önkormányzat 5 db új építésű szociális bérlakást építhetett, létrehozta az ún.

² EFOP 1.4.5-20-2020-00001

³ 65 000 Ft-os megélhetési támogatás, a 22 800 Ft-os foglalkoztatást helyettesítő támogatás helyett

Csillagházat, ahol szociálpedagógus foglalkozik a hátrányos helyzetű gyerekek felzárkóztatásával – erről a küldetéséről kapta a létesítmény a „tanoda” elnevezést, és jelenleg az önkormányzat és az MRSZ közös fenntartásában üzemel. Mint már korábban említésre került, maga a Jelenlét Pont is úgy került kialakításra, hogy a Csillagponttal és a Csillagházzal együtt mindegyik szegregátumi településrész le legyen fedve szociális szolgáltató létesítménnyel.

Integrált tér: Dr. Fél Edit Közösségi Tér

A 2007–13-as időszakban az Új Magyarország Vidékfejlesztési Program a vidéki kistelepülési szolgáltatási struktúra fejlődésének elősegítése érdekében támogatta az ún. „integrált közösségi és szolgáltató terek” (IKSZT) létrehozását. Az IKSZT Módszertani kézikönyv (Beke & Ditzendy, 2008) szerint az elnevezés nem intézményformát, hanem szemléletet, modellt takar, és több évtizednyi közművelődési innováció eredménye. Egy IKSZT alapját jelentheti művelődési ház, könyvtár, teleház, ifjúsági klub, helytörténeti gyűjteményt bemutató kisebb múzeum vagy éppen az iskola. Az integrált közösségi és szolgáltató terekre egyidejűleg jellemzőek a következők (Beke & Ditzendy, 2008 p. 13): „olyan épületek, amelyek térszerkezetükkel, eszközeikkel keretet biztosítanak minden ágazat, szakterület számára, hogy közszolgáltatásait hozzáférhetővé tegye a vidéki településeken és térségeken; szolgáltatásszervezési modell, amely hozzájárul az egyes (köz)szolgáltatások fenntarthatóságához, szakmai és finanszírozási szinergiájuk megteremtéséhez, és mindemellett közösségi tér is, azaz tereibe befogadja a helyi közösségi indíttatású, illetve közösségi célú kezdeményezéseket, folyamatokat, az ott dolgozó szakember pedig támogatja, bátorítja azokat.”

Fél Edit monografikus kutatómunkája 1951-es megkezdésének 60. évfordulóján, 2011. október 11-én nyitotta meg kapuit a Dr. Fél Edit Közösségi Tér, az ÚMVP IKSZT⁴ pályázatának keretében, ahol az etnográfus (Hofer Tamással közös) munkásságáról sokáig állandó kamarakiállításal is megemlékeztek: a mintegy 150 négyzetméteres területen megvalósított „Hagyomány, érték, rend – az átányi múlt, jelen és jövő” című állandó helytörténeti kiállítás a Fél-Hofer-féle kutatások eredményeiből és a helyiek által adományozott tárgyi emlékekből építkezett. 2014-ben az épületet felújították, 2021-ben pedig eszközbeszerzést hajtottak végre.

Az átányi önkormányzat honlapja szerint az intézmény alaptevékenységei közé tartozik a helyszín és feltételek biztosítása a Magyar Nemzeti Vidéki Hálózat tájékoztatási pont működtetéséhez; ifjúsági közösségi programok szervezése, ifjúságfejlesztési folyamatok generálása és a folyamatok nyomon követése, ifjúsági információs pont működtetése, fiatalok közösségi szerveződésének és részvételének támogatása, ifjúsági információs pult működtetése; közművelődési programok szervezése; a lakosság és a vállalkozások információhoz való hozzájutásának elősegítése; nyilvános mozgókönyvtári ellátás – olvasósarok működtetése; közösségi internet hozzáférés biztosítása. Térítéssel szolgáltatásai a fénymásolás, nyomtatás, szkennelés, laminálás és faxolás. Igény, foglalás és rendezvény esetén az épület állandó nyitvatartási időn felül is kinyit. Jámbor Dénes polgármester szerint a Dr. Fél Edit Közösségi Tér, bár rendelkezésre áll és 11 civil szervezetnek ad otthont, nincs rendszeresen kihasználva, a régi állandó néprajzi kiállítást is már elköltöz-

⁴ 112/2009. (VIII. 29.) FVM rendelet az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alapból nyújtandó, a vidéki gazdaság és lakosság számára nyújtott alapszolgáltatások körében az integrált közösségi és szolgáltató tér kialakítására és működtetésére igénybe vehető támogatások („IKSZT”)

tette onnan a Néprajzi Múzeum. A tanulmány későbbi részében bemutatott Csillagfalu Közhasznú Egyesületnek számos nagyszabású rendezvénye zajlott a közösségi házban, illusztris meghívottakkal, népes közönség előtt.

Egy (idáig) beteljesületlen küldetés: Csillagfalu

Karacs Márton által a 2014-es átányi faluszemináriumi kutatást összefoglaló kötetben már bemutatásra került a Székely Csaba és Bedécs Mária⁵ által kitalált és gondozott „Csillagfalu” koncepciója, amely a Bedécs Mária elnökletével 2011-ben alapított Csillagfalu Közhasznú Alapítvány alapszabálya értelmében „egy olyan kulturális- és örökségturisztikai program, amely a Magyarországon élő nemzetiségek⁶ és anyaországai, valamint a határon túli magyarság, mint különban élő magyar nemzetiség kultúrájának bemutatását, megőrzését és terjesztését vállalja fel a Kárpát-medencei népek kulturális központja létrehozása által, testközelből megélhető kultúrtörténeti élmények nyújtásával.”

A Csillagfalu-projekt elgondolása egy olyan kulturális turisztikai termék, amelyben a kultúra és kulturális örökség mindennapi élethez köthető mindhárom megjelenési formája tetten érhető: az élettelen kultúra (autentikusan megépített 24 tájház, fogadó, korcsma, csárda, majorság, malom és jurtakemping, valamint kocsiszín táji jellegzetességeikkel, stílusjegyeikkel, anyaghasználatukkal, autentikus paraszti berendezéseikkel és eredeti népi használati tárgyakkal); a mindennapi élet kultúrája (gasztronómia, paraszti életmód és szokások, paraszti gazdálkodáshoz kapcsolódó tevékenységek); valamint a megelevenített kultúra (fesztiválok, hagyományőrző programok, folklór-bemutatók, kézműves vásárok).

Ahogy Karacs (2014) is rámutatott, a Csillagfalu koncepciója elemelkedik a helyi szinttől. Az ötletgazdák az interjú során a lokálistól az uniós szintig levezették lehetséges hatásait, amelyet jelen írásban kiegészítünk további szerzők (Dajkó, 2011; Moser, 2012; Sike, 2015) megállapításai-val. A létesítmény helyben fellendítené a turizmust, a kísérő gazdasági tevékenységeket (szolgáltatásokat, háztáji termelést), a foglalkoztatást, jövedelemtermelést, lehetővé tenne további infrastruktúrális fejlesztéseket, megemelné az ingatlanok értékét, mindezek által elejét vehetné a fiatalok elvándorlásának is. Tágabb térségét bekapcsolhatná az Eger, Gyöngyös és a Tisza-tó által körülölelt turisztikai térbe, javíthatná imázsát, ismertségét, és munkalehetőséget, új otthon adhatna akár Eger, Gyöngyös és Füzesabony városok fiatal, szakképzett munkaerőjének. A kezdeményezés ténye, a sérelmeken való felülemelkedés, a „baráti jobb” nyújtása a nemzetiségeknek és a környező országoknak Magyarország nemzetközi megítélését javíthatná, és az érintett nemzetek között közeledést idézne elő egymás kultúrájának élmény-alapú megismerésén, elfogadásán és tiszteletén keresztül – hosszabb távon katalizátor lehetne a Kárpát-medence kulturális egységének kialakulásában. A projekt megvalósíthatósági tanulmánya (2016, p. 10) szerint „a megvalósuló program megújuló energiaforrások felhasználásával és környezettudatos tervezésével fenntartható fejlesztésként, mintaprojektként szolgálhat a gazdaságilag elmaradottabb térségek felzárkóztatásához, gazdaságba be- és visszaintegrálásához – itthon és az érintett nemze-

⁵ Átányi kapcsolódású személyes szál, hogy a Kakas-ház, amely a Csillagfalu tradicionális nemzetiségi lakóépületei közül a magyar ház lett volna, az átányi származású Bedécs Mária, a Csillagfalu Közhasznú Egyesület elnöke üknapjának, Bedécs József építőmesternek volt a háza, amely a 19. század közepén hatóles, szelemenenes típusú épületként újdonságot hozott az addigi végágasos rendszerű házakhoz képest.

⁶ bolgár, görög, horvát, lengyel, magyar, német, örmény, román, ruszin, szerb, szlovák, szlovén és ukrán

tiségek EU-s vagy EU-n kívüli anyországaiban egyaránt.” Európai szinten a Csillagfalu egy föderalizálódó kontinensen a nemzeti identitások megtartásának, egy „Európa-falunak” lehetne min-taprojektje.

Átány fekvésének, elérhetőségének és Európában egyedülállóan gazdag feldolgozottságú néprajzi örökségének köszönhetően ideális helyszíne lett volna a Csillagfalu projekt megvalósításának. Az elképzelés a 2010-es évek első felében kormányzati és önkormányzati támogatást élvezett. Sajnos a beruházáshoz szükséges 13 hektárból csak 1 hektár állt rendelkezésre, a környező gazdálkodók pedig nem kívánták eladni a földjeiket – Székelyék szerint a gazdák ellenérdekelt-sége a földalapú és a hátrányos helyzetű térségek által lehívható magasabb vidékfejlesztési tá-mogatások és az olcsó roma munkaerő elvesztésétől való félelmükön alapult, a felmerülő prob-lémák, aggályok megvitatásának nem volt fóruma, a helyiek elzárkóztak a párbeszéd-től, a helyi döntéshozók, szervezetek és az egyház lassan kihátráltak a projekt mögül. A forrásbevonást ne-hezítette, hogy a 2014-20-as időszakban nem volt olyan releváns fejlesztéspolitikai támogatási program, amelyekből létrehozhatók lettek volna a projekt fenntarthatóságát biztosító szálláshe-lyek.

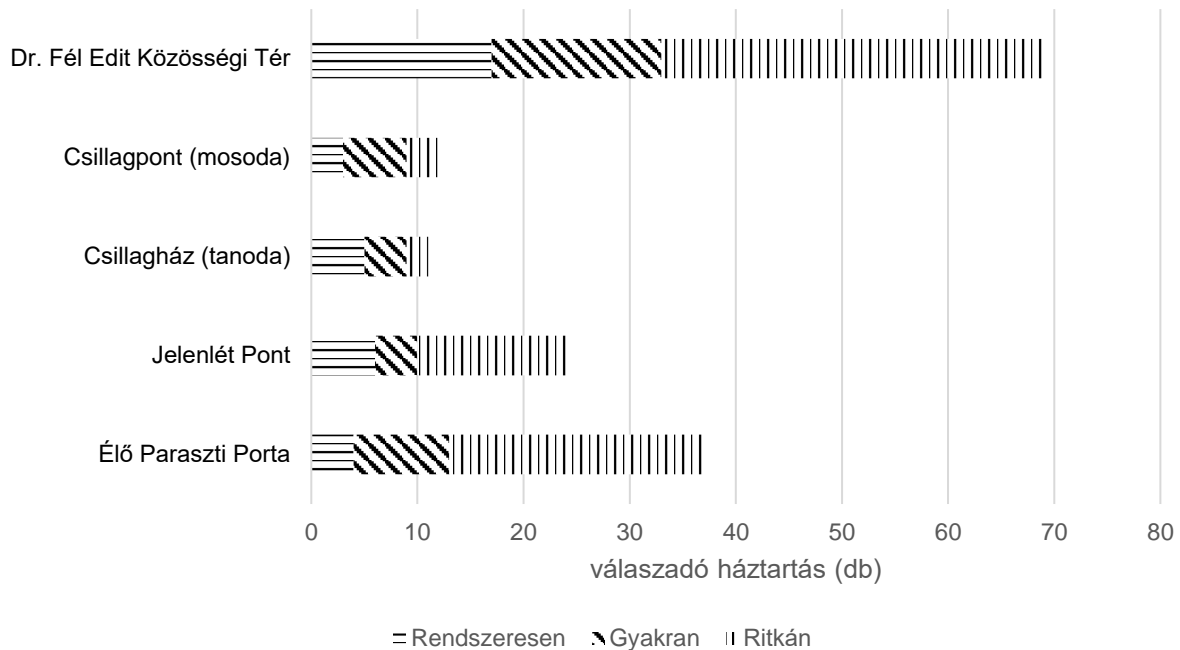
A Csillagfalu koncepciója összességében egy máig egyedülálló, ambiciózus elképzelés, olyan célokkal, amelyekkel nagyon könnyű azonosulni – erről árulkodik a korábban támogatásukat ki-fejező hazai és határon túli/külföldi szervezetek, művészek, tudósok, politikusok hosszú listája. Azonban, költség- és erőforrás-igénye, a megvitatatlan kérdések, kételyek, ellenérzések elbátor-talanították a helyi érintetteket, a projekt megálmodói pedig magukra maradtak terveikkel.

Noha a fentebb ismertetett projekt adja a Csillagfalu Közhasznú Egyesület tevékenységének gerincét, a szervezet számos más kezdeményezés ötletgazdája és rendezvény házigazdája volt, különösen a Covid-járvány előtti időkből. A Csillagfalu koncepciót is inspiráló elképzelés volt 2003-ban a „Szép házat, szebb Hazát! – Építészeti hagyományaink felelevenítése és alkalmazása a gyakorlatban”, melynek célja, hogy a hazai lakóház-építészetben elterjedjenek a néprajzi táj-egységre jellemző építészeti hagyományok. Egy másik elgondolás az egyesület által összeállított Fél Edit-Hofer Tamás terv, egy olyan komplett falu-fejlesztési program, melynek célja az Európai néprajzi egyetemek hallgatóira (is) alapozott, kultúr-turisztikai falu-fejlesztés, mely során Átány egy részén a népi múlt, a szokások úgy lennének visszaállítva és folyamatosan bemutatva, hogy a tanulmányútra idelátogató néprajzi hallgatók a tanulmányaik egy részét a gyakorlatban is meg-tekintthessék, kipróbálhassák, részesei lehessenek. Az „Ismerd meg a kultúráját, hogy megismerd a népet!” kiállítás- és rendezvénysorozatban 2012-13-ban a szerb, román, ukrán, horvát, német és lengyel nemzetek mutathatták be népi kultúrájuk értékeit Átányon, míg 2015-ben a „Kalákában a civilekért, a kultúráért és a helyi értékek megőrzéséért” projekt keretében a programhoz csatla-kozó dél-hevesi települések és szervezetek nyolc szakmai nap keretében értekeztek a térség kul-turális életén és értékeinek megőrzésén alapuló fejlesztésének lehetőségeiről.

Az egyes intézmények, innovációk értékelése a kérdőíves válaszok alapján

A kérdőíves megkérdezések keretében előzetes tájékozódás alapján összeállított, potenciálisan társadalmilag hasznos és/vagy újszerű tevékenységet végző, de nem a kötelező (pl. egészségügyi, szociális, oktatási) alapellátásokat nyújtó intézmények listáját értékeltettük a kitöltőkkel, abból a szempontból, hogy látogatják/igénybe veszik-e azokat, és ha igen, milyen gyakorisággal, illetve, hogy mennyire tartják fontosnak a falu életében az adott intézmény működését. Azok aránya, akik legalább ritkán igénybe veszik az adott intézmény szolgáltatásait, programjait, a legnagyobb a Fél Edit Közösségi Tér esetén (59%), de magasabb az Élő Paraszti Porta (32%) jelenléte is az átányiak

életében. A Református Szeretetszolgálat (Jelenlét Pont) segítségével 20,5% támaszkodik. A Csillagpont és a Csillagház felkeresése 10% körüli. A fentieket legalább ritkán igénybe vevő kitöltők megoszlása a szerint, hogy milyen gyakran kerülnek kapcsolatba az adott intézménnyel, az 1. ábrán látható.

2. ábra. Néhány, innovatív megközelítéssel jellemezhető intézmény felkeresésének gyakorisága azok körében, akik legalább ritkán, de kapcsolatba kerülnek az adott intézménnyel

Forrás: Faluszemináriumi Kutatóműhely kérdőíves kutatása alapján saját szerkesztés

A Dr. Fél Edit Közösségi Tér igénybevételének aránya jelentősen magasabb azok körében, akik tagjai valamelyik civil szervezetnek. A Csillagponttal és Csillagházzal azon (minta-beli) háztartások kerülnek kapcsolatba, ahol van 14 év alatti gyermek, és – ez utóbbtól nem függetlenül – a roma háztartások. A válaszadók mindegyik intézmény tevékenységét többnyire fontosnak tartották, az értékelések átlaga rendre 3,5-4,5 közé esett, a legmagasabb értékkel a Dr. Fél Edit Közösségi Tér (4,32). A Csillagpontot és a Jelenlét Pontot zömében nagyon fontosnak vélték a roma háztartások. Aközött, hogy igénybe veszik és hogy fontosnak tartják-e az adott intézményt, valamilyeni megkérdezett intézmény esetén van szignifikáns együttjárás. A Csillagpont és a Csillagház igénybevétele és értékelése is kölcsönösen erősen kapcsolódik egymással.

Összefoglalás

Átány olyan település, ahol a problémák, válságtünetek (torzuló demográfiai szerkezet és a szegénység „bővített újratermelése”, a munkaalkalmak szűkössége, a szegregálódás/gettósodás, a bűnözés) a szükségletek oldaláról, a kedvező fekvés és megközelíthetőség, a református identitásból és a hagyományok tiszteletéből adódó erősebb közösségtudat, a gazdagon dokumentált és nemzetközi szinten ismert néprajzi örökség, a tettekész, elhivatott, és együttműködő helyi döntéshozók és civilek a – részben kiaknázatlan vagy veszendőbe menő(!) – erőforrások oldaláról támasztják alá a faluközösség (és bizonyos értelemben tágabb térsége) társadalmi innovációs

potenciálját. Különösen szükség van – a kissé túlhasznált vidékfejlesztési terminussal élve – endogén erőforrásokra alapozott megoldásokra a forrásszűke jellemezte évtizedben.

Látható az önkormányzat folyamatos pályázati aktivitása és saját, valamint partnerségben megvalósított projektjeinek viszonylagos koncepcionális sikere és elfogadottsága. Az Élő Paraszti Porta működik, jól ötvözi a múlt paraszti hagyományait és az önkormányzati irányítású mezőgazdaság erőforrásait a jelen foglalkoztatási problémáinak enyhítése és a gazdálkodás több lábon állása érdekében, de fenntarthatóságát illetően még ott a kérdőjel, hogy mi lesz a járási közfoglalkoztatási mintaprogramok után – az önkormányzati (mező)gazdálkodás „üzleti modelljének” megújítására, vagy teljesen új ötletre lesz szükség?

A Csillagpont és a Csillagház értő kezek között került kialakításra, és a Református Szeretetszolgálat szerepvállalása is megnyugtató: a Jelenlét Pont és az önkormányzattal közösen fenntartott tanoda hosszú távra biztosíthatja a felzárkóztató tevékenységet – valószínűleg sok múlik azon, hogy a kormányzat és az egyház elköteleződése a jelenlét-alapú szociális munka mellett fennmarad-e a jövőben. Fontos vállalása a Jelenlét Pontnak, hogy a falu teljes lakosságára nézve igyekszik inkluzív lenni és segíteni, nem csak a nagy szegregátumra koncentrálni.

A népi hagyományokra való építkezés, a kultúrán keresztül történő felzárkóztatás, ugyanakkor a helyi érdeken túlmutató, a tágabb térséget is érintő gazdasági és foglalkoztatási, szimbolikusan, kulturális értelemben pedig a Kárpát-medencében és Európában is értelmezhető hatásgyakorlás lehetősége több mint egy évtized elteltével is benne van a Csillagfalú koncepciójában. Még akkor is, ha sok részlet tisztázatlan, a jelen háborús és gazdasági válságában, társadalmi és politikai megosztottságában nagyobb igény lenne a nemzetek és nemzetiségi kisebbségek közeledését segítő kezdeményezésekre, mint valaha. Ennek meg- (vagy újra-) kezdéséhez viszont, elsősorban helyi szinten az érintetteknek párbeszédre, érdekegyeztetésre, kompromisszumkészségre kell törekedniük, mert Átánynak (és Dél-Hevesnek) szüksége van az áttörést hozó, átgondolt, és a fenntarthatóságát hosszabb távon piaci alapokra helyező fejlesztésekre – az alapok (még) megvannak hozzá.

Irodalomjegyzék

- Balamatsias, G.* (2018): Social Innovation. 8 Most Popular Definitions. Social Innovation Academy. <https://www.socialinnovationacademy.eu/8-popular-social-innovation-definitions/>
- Bartalos, G., Fekete, M., Ferkovics, L., Simon, A., Szanati, A., & Tóth, T. B.* (2023): Átány. In Pély kollégium. Lakitelek, Magyarország: Antológia Kiadó pp. 15–26
- Beke, M. & Ditzendy, K. A.* (2008): Integrált közösségi és szolgáltató terek – Módszertani kézikönyv. HROD Községi Társadalomfejlesztési Központ
- Bock, B.* (2016): Rural marginalisation and the role of social innovation: A turn towards nexogenous development and rural reconnection. *Sociologia Ruralis* 56(4): 122. <https://doi.org/10.1111/soru.12119>
- Caulier-Grice, J., Davies, A., Patrick, R., & Norman, W.* (2012): Defining social innovation: A deliverable of the project: “The theoretical, empirical and policy foundations for building social innovation in Europe”. European Commission—7th Framework Programme. Brussels: European Commission, DG Research
- Copus, A. et al.* (2011): European Development Opportunities for Rural Areas (EDORA): Final Report, Parts A, B, and C. ESPON and the UHI Millennium Institute
- Dajkó, A.* (2011): Csillagfalú, ahol feléled a múlt. Szakdolgozat, Budapesti Corvinus Egyetem
- European Commission* (2013): Guide to Social Innovation, Publications Office of the European Union, Luxembourg, <https://doi.org/10.2776/72046>
- G. Fekete, É.* (2006): Hátrányos helyzetből előnyök? Észak-Magyarországi Stratégiai Füzetek, 2(1), 54–68.

- G. Fekete, É. (2015): Társadalmi innovációk a helyi foglalkoztatásban. In „Mérleg és Kihívások” IX. Nemzetközi Tudományos Konferencia = „Balance and Challenges” IX. International Scientific Conference: A Gazdaságtudományi Kar megalapításának 25. évfordulója alkalmából (Vol. 1)
- Gönczi, M. (2014): A népi kultúra és önfenntartó képesség Átány községben. In: Schwarz, G. (szerk.): Átány – megtalált hagyomány és az önfenntartás, Nemzetstratégiai Kutatóintézet, Budapest pp. 12–14
- Howaldt, J., Kaletka, C., Schröder, A. & Zirngiebl, M. (2018): Atlas of Social Innovation – New Practices for a Better Future. Sozialforschungsstelle, TU Dortmund University: Dortmund.
- Karacs, M. & Molnár, M. (2014): Néhány fontosabb társadalmi innováció Átányon. Acta Regionis Rurum 8. kötet, Szent István Egyetemi Kiadó, Gödöllő pp. 43–49.
- Kocziszky, G., Benedek, J., Veresné, S. M., & Balaton, K. (2015): Regionális társadalmi innováció generálása szakértői rendszer segítségével. Észak-Magyarországi Stratégiai Füzetek, 12(2), 4–22.
- Kocziszky, G., Veres, S. M., & Balaton, K. (2017): A társadalmi innováció vizsgálatának tapasztalatai és fejlesztési lehetőségei. Vezetéstudomány, 48(6–7), 15–19. <https://doi.org/10.14267/Veztud.2017.06.02>
- Moser, A. (2012): Csillagfalu. Szakdolgozat, Károly Róbert Főiskola
- Moulaert, F. (2009): Social Innovation: Institutionally Embedded, Territorially (Re)produced. In MacCallum, D., Moulaert, F. Hillier, J. and Vicari Haddock, S. (eds.) Social Innovation and Territorial Development, Farnham: Ashgate pp. 11–24.
- Mulgan, G. et al. (2007): Social Innovation: What it Is, Why it Matters and How it Can Be Accelerated. Working paper, Skoll Centre for Social Entrepreneurship, Saïd Business School, University of Oxford
- Murray, R., Caulier-Grice, J. & Mulgan, G. (2010): The Open Book of Social Innovation: Ways to Design, Develop and Grow Social Innovations. The Young Foundation & NESTA
- Nagyné Molnár M (2013): Factors of success in case of local society. Deturope (the Central European Journal of Regional Development and Tourism) 5: (3) pp. 63–70.
- Nemes, G. (2018): A társadalmi innováció és integrált vidékfejlesztés – két jó gyakorlat. Észak-Magyarországi Stratégiai Füzetek, 15(3), 69–78.
- Nemes, G., & Varga, Á. (2015): Társadalmi innováció és társadalmi tanulás a vidékfejlesztésben - sikerek, problémák, dilemmák. In „Mérleg és Kihívások” IX. Nemzetközi Tudományos Konferencia = „Balance and Challenges” IX. International Scientific Conference: A Gazdaságtudományi Kar megalapításának 25. évfordulója alkalmából, Vol. 1, pp. 434–444.
- OECD (2000): LEED Forum on Social Innovation, Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development
- OECD (2016): Social Innovation Policy Framework for Croatia. Policy Handbook, OECD Global Relations, South East Europe. http://www.oecd.org/south-east-europe/programme/Social_Innovation_Policy_Framework_Croatia.pdf
- Phills Jr., J.A., Deiglmeier, K. & Miller, D.T. (2008): Rediscovering Social Innovation. Stanford Social Innovation Review, 6, 34.
- Saskói, S., Bali, J. & Máté, G. (2019): EFOP-5.2.2-17-2017-00037 „Vallás és kultúra a családokért - Nemzetközi kutatás a vallás és nemzeti identitás relációjának feltérképezésére, a közösség fejlesztésére” Kutatási Zárójelentés. Átányi Református Egyházközség
- Ritter K., Erdélyi D. (2023): A mezőgazdaság helyzete és szerepe Átányban Acta Regionis Rurum 17. pp. 66–87
- Sike, K. (2015): Kulturális turizmus lehetőségei a Hevesi kistérségben. Szakdolgozat, Eszterházy Károly Főiskola
- Szuromi, R. (2010): Átány évszázadai. Átány Községi Önkormányzata.

The Young Foundation (2012): Social Innovation Overview: A deliverable of the project: “The theoretical, empirical and policy foundations for building social innovation in Europe” (TEPSIE), European Commission – 7th Framework Programme, Brussels: European Commission, DG Research

Veresné, S. M., & Balaton, K. (2021): A társadalmi innováció fogalma. In: Sikos, T.T. (szerk.): Társadalmi innováció – társadalmi jólét. Ludovika Egyetemi Kiadó pp. 11–26

Vitéz, B. T. (2014): Átányi utcakép. Acta Regionis Rurum 8. kötet, Szent István Egyetemi Kiadó, Gödöllő pp. 74–82.

Westley, F., & Antadze, N. (2010): Making a difference: Strategies for scaling social innovation for greater impact. The Innovation Journal: The Public Sector Innovation Journal, 15(2) 2.

Egyéb források

Átány Község Hivatalos Honlapja: <http://atany.hu/>

Csillagfalu Közhasznú Egyesület: <http://csillagfalu.hu/>

Felzárkózó Települések Program: <https://fete.hu/>

Magyar Református Szeretetszolgálat: Felzárkózó települések <https://jobbadni.hu/szolgaltataink/szocialis-fejlesztis/felzarkozo-telepulesek/>

TÉRKÉPTÉR: <https://www.palyazat.gov.hu/terkepter>

Heves Megyei Önkormányzati Hivatal (2021): Heves Megye Területfejlesztési Konceptiójának Felülvizsgálata 2021-2027 Helyzetfeltáró Munkarész

Heves Megyei Területfejlesztési Ügynökség Nonprofit Kft. (2016): Csillagfalu Előmegvalósíthatósági tanulmány

Magyar Máltai Szeretetszolgálat (2021): Kapcsoskönyv – a Jelenlét program építőkockái. https://fete.hu/wp-content/uploads/2022/05/Kapcsos_vegleges_oldalpar.pdf

Magyar Református Szeretetszolgálat Alapítvány (2022): Lakhatási diagnózis és beavatkozási terv – Átány 1993. évi III. törvény a szociális igazgatásról és szociális ellátásokról

112/2009. (VIII. 29.) FVM rendelet az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alapból nyújtandó, a vidéki gazdaság és lakosság számára nyújtott alapszolgáltatások körében az integrált közösségi és szolgáltató tér kialakítására és működtetésére igénybe vehető támogatások („IKSZT”)

1186/2020. (IV. 28.) Korm. határozat a „Felzárkózó települések” és a gazdaságélénkítő program folytatása érdekében teendő további intézkedésekről

1. kép: Innovatív kezdeményezés: Kakas-ház

2. kép: Innovatív forrásfelhasználás

This article is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International license:
CC-BY-NC-ND-4.0.

A cikkre a Creative Commons 4.0 standard licenc alábbi típusa vonatkozik: CC-BY-NC-ND-4.0.